

نظری تاریخ باستان شناسی کاشان بنای مشورتاریخی مسجد سلیمان

نصرت اله مشکوتی

عضو شورای عالی باستانشناسی

سیالک را معاصروهمزمان بادوران باستانی شوش اول وهزاره سوم قبل از میلاد دانست .

مهمترین سند تاریخی وعلمی که درطی این کاوشهای دقیق نصیب تمدن ایران باستان گردید پیدایش الواح گلی بنام پرتو عیلامیت Proto-ilamite است . این الواح گلی دارای علائم وترسیمات تخیلی وفراردادی Idéogram میباشد . این نکته بسیار مهم در نتیجه بررسی وتبعات دامندار محققین ودانشمندان وعلماء خارجی که در رشته خواندن خطوط تصویری مطالعات وتبصر کافی دارند ثابت شده است که این خطوط وعلائم ترسیمی بر روی این قطعات گلی در زمره قدیمترین آثار نگارش دست بشری بشمار میرود و در فلات ایران تنها نقطه ایست که پیش از عهد اورارتو وهخامنشی مدارک کتبی بدست بشر امروزی داده است . مضامین ومفاد متن این الواح یا استوانه های گلی بیشتر شامل صورت حساب وقبض رسید وعنوان و علامت مالکیت وثبت وانحصار کالاهای تجاری بوده است . کشف این راز تاریخی وسایرنکات وتصاویر ونقوش وامهار وسنگهای گرانبها ولوازم زینتی وغیره که توأم با اشکال طیور وانسان وحیوان بر روی ظروف سفالین گورستان سیالک است موجب شده که از جهات عدیده هنر وصنعت این دوران مورد مطالعه دقیق قرار گیرد^۱.

۱- برای ساختن وپرداختن صنعت مهم ملی کاشی پزی ، کارگاههای مشهوری در قرن هفتم وهشتم هجری در ایران دایر بوده است از مهمترین مراکز کاشی پزی آن عصر در مرتبه اول باید نام کاشان و ری و سلطان آباد وسلطانیه ودامغان وقم وساوه ونیشابور ومشهد وگرگان برده شود در بین این نقاط مصنوعات کوره های کاشی کاشان ودامغان و ری از لحاظ رنگ آمیزی و ظرافت دارای امتیاز واعتبار خاصی بودند .

۲- برای آشنائی کامل با اهمیت تاریخ حفریات سرزمین سیالک وجریان کاوش علمی واشیاء کشف شده مراجعه شود به گزارش ویاکتاب حفریات سیالک نوشته ر . گیرشمن فرانسوی . چاپ ۱۹۳۳ میلادی . پاریس . صفحات ۳۷ - ۳۴ - جلد اول ودوم .

پیش از آنکه هیأت نمایندگان باستانشناسی موزه لوور کشور فرانسه بریاست آقای پرفسور مان گیرشمن R. Ghershman ایران شناس در سال ۱۳۱۳ و ۱۳۱۶ خورشیدی شروع بیک رشته مطالعات تاریخی و گمانه زنی در تپه های قدیمی معروف به سیالک یا سیالک که در سه کیلومتری جنوب غربی شهر کاشان کنونی و در سر راه بقعه زیبای امامزاده ابراهیم (از ابناء دوره قاجار و قرن سیزدهم هجری) بقصبه وباغ تاریخی فین واقع شده است ، اقدام نمایند اهمیت ومنزلت دارالمؤمنین کاشان که بناگفته شاردن فرانسوی عروس شهرهای ایران دوره صفوی بشمار میآید ، بیشتر از لحاظ معماری و دارا بودن آثار دوران اسلامی وتزیینات هنری ومنسوجات یدی وصنعت کاشی پزی آن بوده است ، بالاخص شهرت هنرمندان کاشیکار و کاشی تراش این شهر براشتهار ومعروفیت کاشان میافزود^۱.

لیکن در خلال کاوشهای علمی وباستانشناسی در دو تپه بزرگ و کوچک وگورستان ماقبل تاریخ سیالک و کشف آثار ساختمانی در روی دو تپه وپیدایش اشیاء زیر خاکی فراوان موجب شد که باستناد مدارک فراوان دامنه تاریخ این ناحیه باستانی تا حدود ۱۷۵۰ و ۲۸۰۰ قبل از میلاد کشانیده شود ، بشهادت آثار کشف شده که شامل خشت های بزرگ وضخیم وآلات وادوات سنگی ومفرغی وانواع واقسام ظروف سفالین ساده ومصور وشیشه ومهره های گلین واستخوانی که در دل تپه ها ودرون قبور بامانت باقیمانده بود قدمت وپیشینه این سرزمین تاریخی را ثابت نمود بدین معنی که در این منطقه کهنسال مردمانی در حدود سی قرن قبل از میلاد میزیسته اند که دارای تمدن خاصی بوده اند ، از مقایسه آثار ومیراث مادی آنها با سایر گنجینه های باستانی مانند اراضی موسیان وگیان نهند و تپه حصار دامغان ومناطق پیش از تاریخ مرودشت وتخت جمشید ووبرانه های شوش واطراف زیکورات عیلامی چغازنبیل دزفول ونواحی دهلران لرستان میتوان پیشینه تمدن وتاریخ ساکنین اراضی دشت

در این جا بی‌مناسبت نیست که خلاصه‌ای از ترجمه متن سخنرانی آقای ر. گیرشمن رئیس هیأت کاوش‌های علمی تپه‌های سزارگ را که پس از پایان فصل اول حفاری که در تالار موزه ایران باستان ایراد نموده‌اند عیناً نقل نمایم تا معلوم شود که تا چه اندازه خدمات ایران بتمدن جهانی و بنیان‌گذاری نهضت‌های علمی و هنری مؤثر بوده است.

«ایران از دوران ماقبل تاریخ بمنزله شاهراه عظیمی بوده که از این معبر تاریخی برای انتقال افکار و نهضت‌های جهانی استفاده و استفاضه میشد، و از سوی دیگر این سرزمین نامدار در حکم میانجی تمدن شرق و غرب و پل ارتباط عالم آنروز بشمار میرفت، در حالی که از نتایج تمدن ملل و اقوام دیگر بهره‌مند میشد هرگز از تأدیه آنچه دریافته بود باز نمی‌ایستاد، با کمال ایمان و نهایت اختصار میتوان گفت: اقدام ایران شامل دریافت داشتن، ساختن و پرداختن و سپس منتقل کردن تمدن بشری و غرب عالم بوده است».

آبادی باستانی و بیلاقی و خوش‌منظر نیاسر^۳ یا نیسر کاشان که بنای دهکده و چهارطاقی آتشکده آن منسوب بدوران شاهنشاهی اردشیر ساسانی (۲۲۶ میلادی) میباشد، گواه دیگری بر قدمت تاریخی این ناحیه کهنسال ایران است، بنای این آتشکده گنبددار که بنام آتشکده اردشیر موسوم است در عداد زیباترین چهارطاقی‌های دوره ساسانی است که برفراز تپه مرتفعی بنیان نهاده شده، ساختمان آتشکده اردشیر از سنگ و ساروج است که در نهایت استحکام و استواری بنا گردیده است^۴.

نخستین مرتبه که بنای این آتشکده در محل مورد مطالعه دقیق معماران و باستان‌شناسان قرار گرفت و مقاله مستندی درباره خصوصیات آن به پیوست نقشه و عکس بزبان فرانسه منتشر شد در سال ۱۳۱۶ خورشیدی بود که نگارنده این مقاله که در آن سال بعنوان بازرس فنی اداره کل باستانشناسی همراه هیأت حفاری علمی سیالک بودم با اتفاق آقای مهندس پ. هاردی فرانسوی P. Hardy عضو کمیسیون حفاری در کاشان از آبادی نیاسر و چهارطاقی آتشکده آن بازدید بعمل آوردیم، و سپس شرح کامل این بنای آتشکده را که دومین چهارطاقی و آتشکده ساسانی در محدوده کاشان کنونی است (آتشکده نطنز) در ضمن انتشارات هیأت حفاری بچاپ رسانیده شد^۵.

آبادی نیسر در حقیقت مرهون برکت چشمه اسکندریه است که از دامنه کوهستان شمالی بنام «وَلَمَّ» سرچشمه گرفته و پس از عبور از ارتفاعاتی (در حدود ۱۶۰۰ متر) بنام تالار و تشکیل آبشاری بهمین نام اراضی نیاسر را مشروب می‌نماید. عقیده عده‌ای از محققین و باستان‌شناسان با توجه به آثار و علائم دیگر بقایای ابنیه باستانی که در اطراف این قصبه بیلاقی بدست آمده و کشف شده، بر این است که وجود چشمه اسکندریه موجب آبادی و رونق تاریخی و تزئین و صفای فراوان این گلزار کاشان شده است.

آثار حجاری در ارتفاعات صخره سنگی تالار و چندخلقه چاه در اطراف و جوانب بنای چهارطاقی ساسانی دلیل و شاهد دیگری بر وسعت این منطقه باستانی میباشد، چنانکه با کشف پناهگاه‌های تاریخی و غارهای کوهستانی در این ناحیه تقریباً به ثبوت رسیده که این دخمه‌های غارمانند که در رأس الخط جبال سنگی قرار گرفته است بمنزله مقر عبادتگاه و مسکن موبدان و خادمین آتشکده بوده است.

گورستان قدیمی نیسر که قسمتی از آن بنام قبرستان تخت سرخ شهرت دارد حاوی آثاری از دوران قبل از اسلام و دوران اسلامی است با تحقیق و گمانه‌زنی که در این مناطق بعمل آمده سفالهای متنوع فراوانی باشکال مختلف و همچنین آلات و ادوات برنزی و استخوانی و بیکنهای فلزی و قطعات کاشی لعابدار کشف شده است امید است با انجام کاوش‌های علمی در آینده نزدیک پیشینه تاریخی ساکنین این ناحیه کوهستانی زیبا و خرم هم مانند ساکنین گذشته تپه‌های سیالک روشن و آشکار شود.

از بناهای اوائل دوره اسلام (قرن اول و دوم و سوم و چهارم هجری) در کاشان تاکنون نمونه مستندی شناخته نشده است لیکن این نکته مسلم است که در محدوده کاشان قدیم و در فواحه نیسر و دروازه «لُتْحَر» آثاری از دوران اوائل اسلام موجود بوده که بتدریج از بین رفته است.

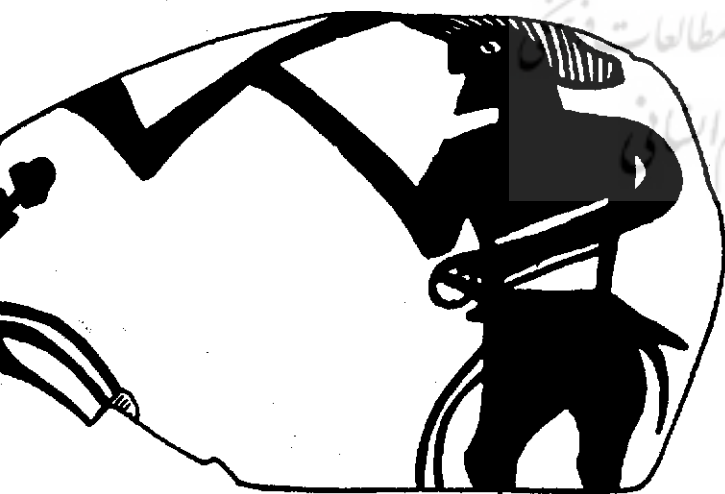
خوشبختانه آثاری از دوره سلجوقیان (۴۲۹ - ۵۵۲ هجری، ۱۰۳۷ - ۱۱۵۷ میلادی) مانند مسجد جامع و مناره آجری آن (مورخ ۴۵۳ هجری) و مناره زین‌الدین در شهر کاشان باقیمانده است که معرف رونق و آبادی این ناحیه در قرن

۳ - در تاریخ قم بوضعی دیگر دروجه تسمیه نیاسر و بنا و بنیاد آنجا ناطق است که اردشیر پادشاه عجم بعد از فتح و غلبه اصفهان بر سر این چشمه آمد محلی رفیع، خوش آب و هوا یافت. گفت همانا سه روز عشرت کنیم چه این محلی است با روح و فضا و ازوفور گل و لاله و ریاحین «نگارخانه چین است و نقش ارتنگی» بزمی ملوکانه آراستند، افریدون که سردار لشکر اردشیر بود چنین گفت که گل و ریاحین بزم شراب اهل رزم سرهای شجاعان است. گویند سیصد نفر از ابطال شجاعان همراه داشت، حاضر ساختند گویا باین زبان ولغت بیان نموده «هر آینه خرن افرینان سر» و بدین جهت به نیاسر موسوم شد و از کثرت استعمال نیاسر میگویند، زیرا که «نی» بزبان فارسیان عجم بمعنی شجاع است و «نیاسر» جمع «نی» و «افر» کلمه رابطه است که بزبان فرس «بر» میگویند و «هر آینه» یعنی آرایند و «خرن» بمعنی مجلس است، ترجمه این جمله آنکه بیارایند مجلس ما را بر شجاعان خلاصه بعد از سه روز فرمان داد تا برفراز آن کوه همان باغ و تالار را بنا کردند و در اطراف و نشیب آن دیهی بزرگ بنیاد نمودند و در سمت غربی چشمه نیاسر چهار طاقی آتشکده‌ای از سنگ تراش بنا نهادند چهارده زرع در چهارده زرع که بالفعل بدون خرابی و درست برپا و معروف است به آتشکده اردشیر. نقل از کتاب تاریخ کاشان نگارش سهیل بکوشش آقای ایرج افشار. کتابخانه ابن‌سینا. چاپ دوم ۱۳۴۱. تهران.

۴ - کتاب آثار ایران جلد اول ص ۱۶۳. کتابخانه موزه ایران باستان.

بالا : منظره‌ای از کاوشهای هیأت علمی فرانسوی در گورستانهای سیالک در آبان ۱۳۱۶ خورشیدی پائین : ظرف گلی منقش که صورت مرد جنگی پیاده‌ای را که کلاه‌خودی بر سر و کمانی در دست دارد نشان میدهد. محل کشف گورستان سیالک

ششم هجری است . همچنین بقایای حصار و باروی عظیم معروف جلالی را از بناهای دوران سلطان جلال‌الدین ملک‌شاه سلجوقی (۴۶۵ - ۴۸۵ هجری) میدانند .

شهرستان کاشان با مقایسه نسبت بشهرستانهای دیگر ایران (باستثناء چند شهرستان استان آذربایجان شرقی و غربی و ناحیه ابرقوی فارس) با اینکه از یکسو دچار صدمات تاریخی فراوان شده و از سوی دیگر حوادث طبیعی مانند زلزله برپیکر ابنیه آن لطمات جبران‌ناپذیری وارد کرده است ، از نظر دارا بودن آثار دوران مغول و قرن‌های هفتم و هشتم و نهم و دهم هجری در عداد اماکنی است که توانسته است باز هم قسمتی از بناهای خشتی دوران مغول (آرامگاه بابا افضل در مرق و محراب مسجد قمصر) را حفظ نماید و همچنین از زمان ترکمانان آق‌قویونلو (مسجد میدان) و عصر درخشان صفوی (باغ تاریخی فین ، امامزاده حبیب‌بن موسی ، مسجد وزیر ،

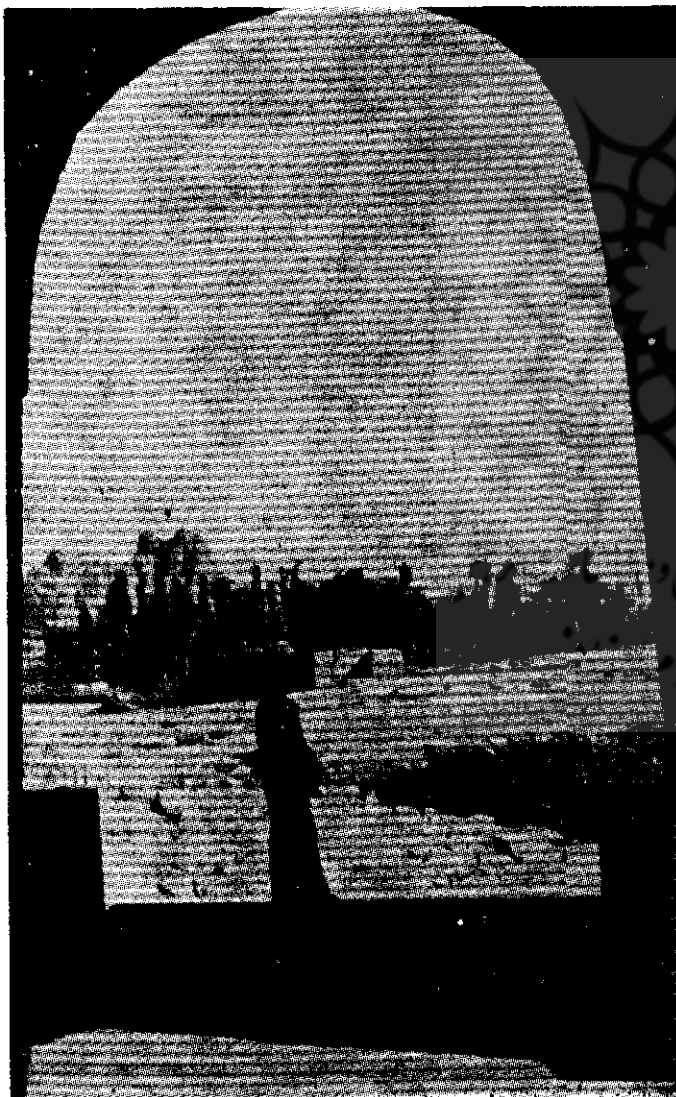
و اقتصادی و اداری آن روزگار می باشد.
سردر مسجد که مزین بگچبری و قطار و یزدانه بندی و کتیبه

۶ - فهرست این احکام تاریخی بشرح زیر می باشد :

۱ - فرمانی بخط ثلث مورخ سال ۸۹۹ هجری بنام ابوالمظفر جهان شاه بهادرخان مربوط بفروش عادلانه اجناس و خواربار و عدم ایجاد مزاحمت برای ساکنین کاشان .

۲ - فرمانی بخط نستعلیق مورخ سال ۹۲۲ هجری بنام شاه طهماسب اول صفوی مربوط بر رعایت جانب کشاورزان .

دورنمای آبادی نیاسر

امامزاده میراحمد ، بقعه پیرداود قمصر) ودوره قاجار (مدرسه سلطانی و امامزاده ابراهیم و مدرسه آقا و منزل بروجردی) دارای آثار مشهور و فراوانی است ، از اینرو است که میتوان این ناحیه کهن باستانی را در حکم گنجینه ای از تمدن ماقبل تاریخ تا حال حاضر دانست . از طرفی دیگر شهر کاشان از لحاظ مطالعات شیوه های مختلف معماری و هنرهای تزئینی و یدی و بالاخص صنعت کاشی سازی دارای اهمیت و مقام ارجمندی است .

بامختصر مطالبی که در مقدمه بالا در باب شواهد و اسناد کهن این سرزمین باستانی نوشته شد میتوان گفت تا اندازه ای به پیشینه تاریخی کاشان که مخزنی از اسرار هنرهای ملی ایران را در بردارد آشنائی حاصل شد اینک بشرح منظور اصلی این مقال که نگارش تاریخچه ساختمان مسجد میدان (پاسنگ) یا مسجد خواجه عمادالدین شیروانی است می پردازیم .

مسجد میدان از بناهای مهم تاریخی شهر کاشان است که در جنب بازار مس فروشان و مقابل میدان واقع شده است ، بنای این جامع تاریخی متعلق بزمان سلطنت سلطان جهان شاه قراقویونلو (۸۴۱ - ۸۷۴ هجری) است که بر طبق کتیبه سردر آن ، بانی بنا خواجه امیر عمادالدین شیروانی در سال ۸۶۸ هجری (۱۴۶۳ میلادی) می باشد .

این جامع قرن نهم هجری که بنام مسجد عمادی هم نیز خوانده میشود شامل جلوخان و دو سردر با کتیبه تاریخی وهشت وستگاب و صحن دو طبقه و دو صفه و چند شبستان و گنبد آجری و منبر کاشی معرق نفیس و آب انبار تاریخی می باشد . در جلوخان این مسجد یازده عدد احکام و فرمان تاریخی در روی سنگ نقر شده و بر دیوار نصب گردیده است ، مطالب و مفاد این احکام شاهانه معرف اوضاع تاریخی واجتماعی

۵ - از بناهای دیگر دوران جهان شاه قراقویونلو که در ایران باقیمانده و تا بحال شناخته شده است در مرتبه اول باید نام مسجد کبود تبریز و سپس درب امام اصفهان برده شود . این مسجد که بمناسبت کاشیکاری معرق کبود رنگ بنام مسجد کبود خوانده میشود در زمره مساجد بسیار مهم و مشهور تاریخی ایران است ، کاشیکاری و اسلوب ساختمان و طاق بندی آن بسیار جالب میباشد تزئینات هنری این جامع و کاشیکاری آن در عدد نفیس ارزنده تاریخ معماری و هنر دوران اسلامی ایران بشمار میرود که در مقاله جداگانه ای بشرح آن خواهیم پرداخت ، طبق کتیبه سردر مسجد کبود این جامع تاریخی که حاوی گنجینه ای از هنر معرق کاری است باید در سال ۸۳۰ هجری (۳۸ سال قبل از ساختمان مسجد میرعماد در کاشان) با تمام رسیده باشد ، بانی مسجد کبود صالحه خاتون دختر جهان شاه بوده است .

بنای مشهور تاریخی درب امام اصفهان (آرامگاه امامزاده ابراهیم بطحا و زین العابدین) که سردر اصلی آن بنام امیرزاده جهان شاه و مورخ سال ۸۵۷ هجری است در زمره ابنیه تاریخی و نفیس قرن نهم هجری بشمار است .

تاریخی بخت رقاع برجسته توأم با نقاشی آب و رنگ میباشد
نمونه ممتازی از هنر معماری و تزئینی دوران ترکمانان قراقویونلو

۳- فرمانی بخت نستعلیق مورخ سال ۹۴۱ هجری بنام شاهطهاسب
صفوی مربوط بمنع و ترک اعمال خلاف .

۴- فرمانی بخت نستعلیق مورخ سال ۹۷۹ هجری مربوط به اهمیت
امر زراعت و آبادانی .

۵- فرمانی بخت نستعلیق مورخ سال ۹۸۱ هجری مربوط برفع
ظلم و ستم و برانداختن بدعت .

۶- فرمانی بخت نستعلیق مورخ سال ۹۹۱ هجری مربوط بلغو
حقوق دلالی در کاشان .

۷- فرمانی بخت نستعلیق مورخ سال ۱۰۰۲ هجری (زمان
شاه عباس کبیر صفوی) مربوط بلغو بدعت در امور کیالی و حقوق تدفین
اموات . (این فرمان منظوم است) .

۸- فرمانی بخت نستعلیق سال ۱۰۲۲ هجری (زمان شاه عباس کبیر
صفوی) مربوط بمعافیت اهالی از پرداخت مالیات در ماه رمضان .

و نیمه دوم قرن نهم هجری (۱۴۶۳ میلادی) میباشد .
متن کتیبه تاریخی سردر که حاوی نام ابوالمظفر جهانشاه ۷

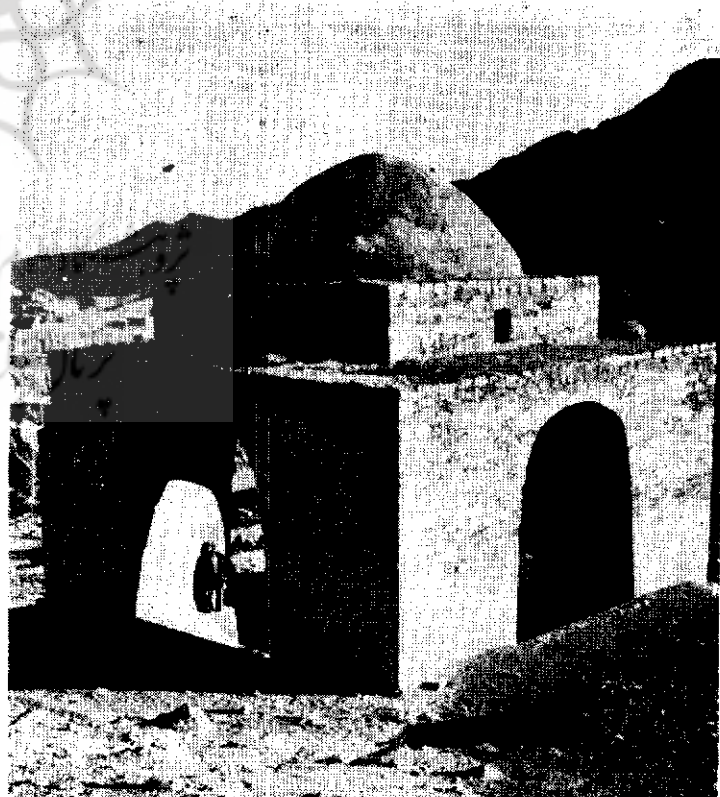
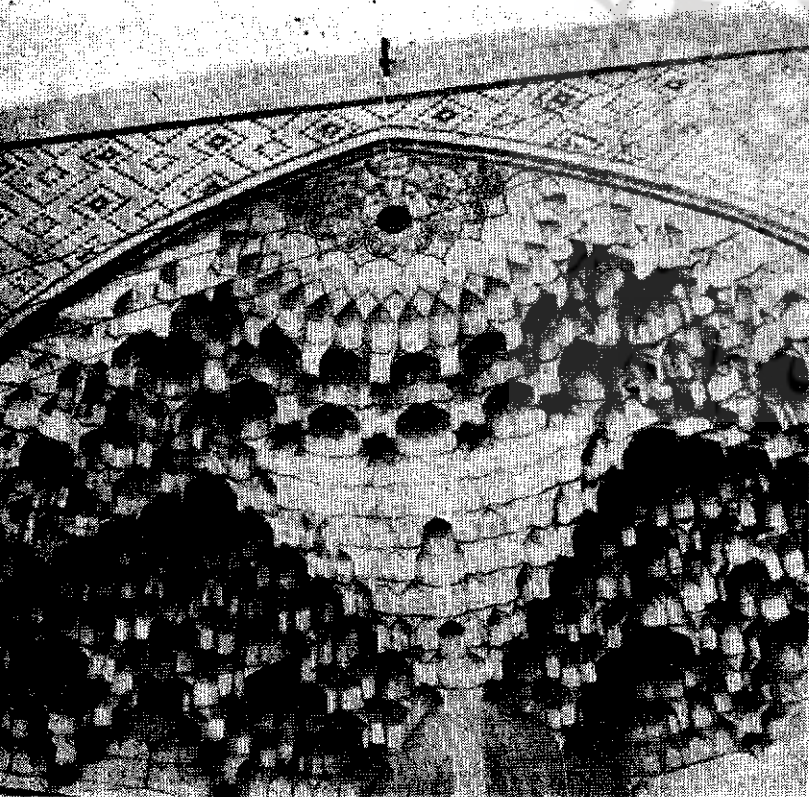
۹- فرمانی بخت نستعلیق مورخ سال ۱۰۴۷ هجری (زمان شاه صفی)
مربوط بجلوگیری و منع رسوم اعمال خلاف مروت .

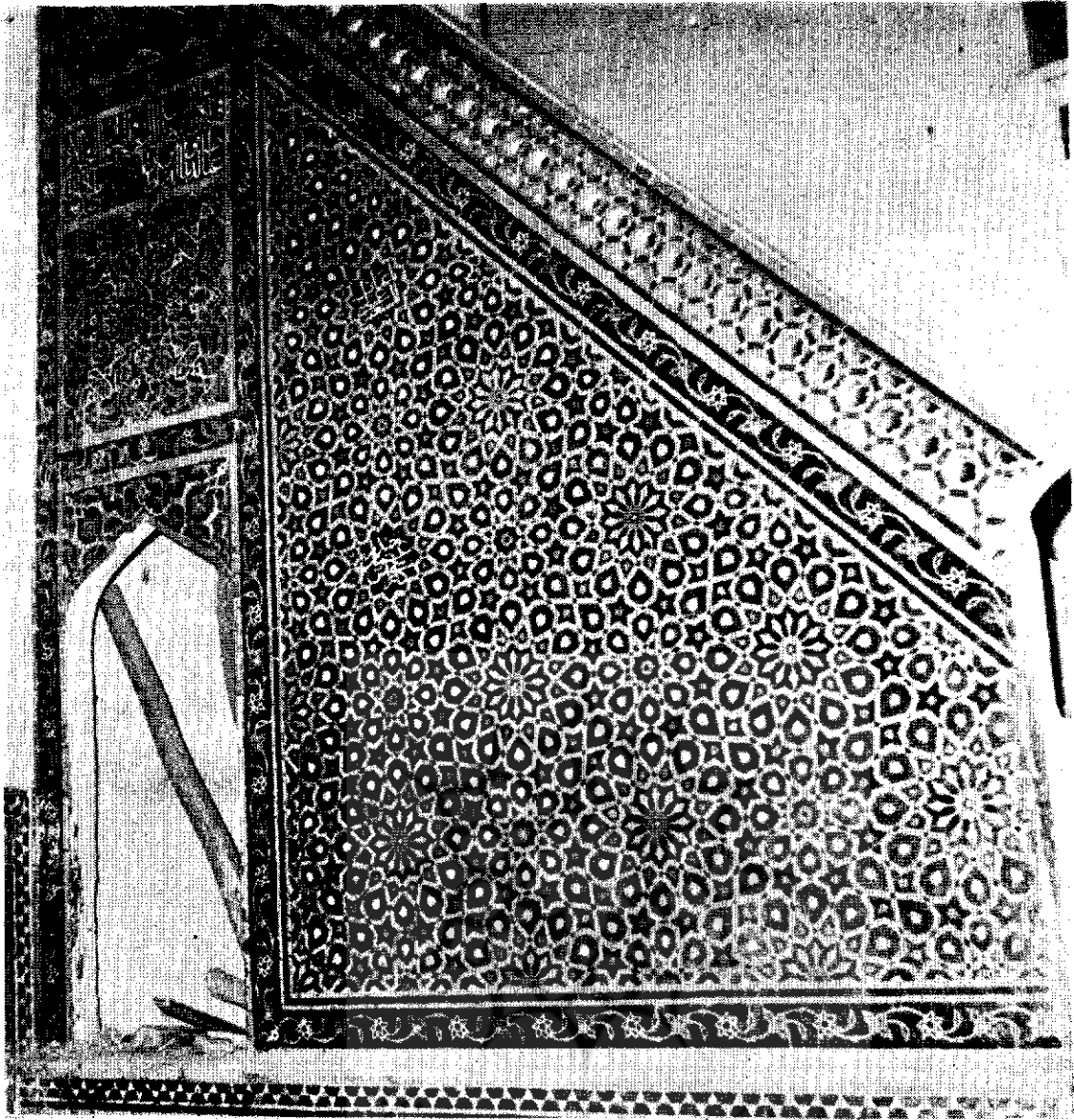
۱۰- فرمانی مورخ سال ۱۱۰۶ هجری (مقارن جلوس شاه سلطان حسین)
در باب ممنوع کردن قمار بازی و فروش چرس و سایر ادویه مخدر .

۱۱- فرمان مورخ سال ۱۱۴۳ هجری (زمان شاهطهاسب دوم)
در باب امحاء آثار بدعت .

۷- میرزا جهانشاه بن قرا یوسف از سلسله قراقویونلو در سنه ۸۳۹
به حکم میرزا شاهرخ به حکومت آذربایجان منصوب شد و بعداً مالک
تسامی ممالک عراق عرب و عجم و کرمان و سواحل دریای عمان و آذربایجان
تا سرحد روم و شام شد . در جنگ با حسن بیگ حاکم دیار بکر گرفتار
شد و در حین فرار کشته شد (۱۲ ربیع الثانی ۸۷۲ هجری) . جهانشاه
۷۰ سال عمر داشت و جسد او را به تبریز نقل نمودند و در مظفریه که خود
در تبریز درست کرده بود دفن کردند (لب التواریخ . باب پنجم . فصل
اول . قراقویونلو) .

راست : آتشکده یا چهارطاقی اردشیر ساسانی در قریه نیاسر بعد از تعمیر
چپ : سردر مسجد و مقرنس کاری و تزئینات گچبری و قسمتی
از کتیبه تاریخی آن

هنرکاشی معرق و کتیبه تاریخی آن

بر روی گچ میباشد و در انتهای این کتیبه نام کاتب و تاریخ آن چنین ثبت شده است :

« حرره محمد شریف النحاش فی ۱۱۲۳ » .

۸ - حرم العلیا عیال جهانشاه میباشد که نزد جهانشاه منزلتی به سزا داشته است. و در امور سیاست و حکومت مداخله می نموده است و در قضیه طغیان میرزا پیردق بن میرزا جهانشاه با پدرش وساطت نمود و به شیراز مسافرت کرد و پسر عاصی را به بغداد روانه نمود تا آتش عصیان خاموش شود (جلد ششم روضه الصفا در ضمن احوال سلطان ابوسعید کورکان) .

و بانی مسجد عمادالدین محمود شیروانی است بدینقرار است :
« والله العظمة والكبریا و لاله سواء اتفق بناء . هذا الجامع تقرباً الى الله في أيام دولة السلطان الاعظم الاعظم الخواقين في العالم المنظور بانظار عواطف الله معز الدنيا والدين ابوالمظفر جهانشاه خلد الله ملكه و سلطانه و الحرم الشريفته العلیاه ايد الله مملكتهما الموفق بالتوفيق السبحاني عماد الدين الشيرواني ايد الله تعالى في ادوار الحيوته واجتهاده في مرضاته سنة ثمان وستين وثمانه » . ۸۶۸ هجری .

کتیبه سمت چپ سردر حاوی آیاتی از کلام الله مجید

درحد فاصل کتیبه تاریخی و کتیبه سمت چپ سردر بیت
زیر درروی جرزگی گجبری شده است :
در پیش آنکه آینه خاطرش جلیست

داند که گجبری عمل مرتضی علیست

این سردر بکرات مرمت گردیده است ، و چنانکه از قرائت
کتیبه‌ای معلوم میشود آخرین تاریخ تعمیر این جامع در سال
۱۲۴۳ هجری است که بدستور اسمعیل خان حاکم کاشان انجام
یافته است .

دولنگه در چوبی ظریف مدخل مسجد دارای کتیبه‌ای

دورنمایی از باغ تاریخی فین و صفه آن

روی بدنه جرزگی يك قطعه کاشی معرق که در متن و حواشی آن
این کتیبه خوانده میشود نصب گردیده است :

لااله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله .

ای نسخه ناصه الهی که توئی

وی آئینه جمال شاهی که توئی

بیرون ز تو نیست هر چه در عالم هست

از خود بطلب هر آنچه خواهی که توئی

وقف قطب الدین بن شمس الدین فیروز آبادی میهن یزد

سنه ۸۹۷ .

صحن مسجد تقریباً مربع شکل و چندان وسیع نمیباشد
و بطوریکه از ظاهر دیوارهای آن معلوم میشود چندین مرتبه
تعمیر و مرمت شده ، لیکن این ترمیم ظاهری تغییری در هیأت
اصلی صحن مسجد نداده است . در وسط صحن مسجد محل
حوضخانه سرباز آن واقع شده ، که بوسیله چند پله که از کف
صحن اصلی شروع میشود بحوضخانه منتهی میگردد . در سمت
راست و چپ مدخل ورودی دو صفه است ، در پشت صفه طرف
راست شبستان بزرگی در زیر گنبد آجری ساخته شده است
و در جنبین آن هم شبستانهای دیگری احداث گردیده است .

در داخل شبستان وزیر گنبد و در طرف راست محراب
منبری از کاشی معرق با ارتفاع چهار متر که دارای شش پله است
مشاهده میشود ، این منبر از لحاظ هنر و تراش کاشی‌های رنگین
و ظرافتی که در آن بکار رفته است از نمونه‌های ممتاز و عالی
معرق کاری کاشان بشمار میرود . در بدنه راست منبر مزبور این
کتیبه در دو سطر بخط رقا ع خوانده میشود : « فی ایام دولة
السلطان الاعظم والخاقان الافخم الاکرم غیاث الدنیا والدین
سلطان ابوسعید کورکان خلدالله ملکه و سلطانه . یا غیاث
المستغیثین ، عمل حیدر کاشی تراش » .

در پشت صحن مسجد محوطه دیگری میباشد این محوطه
دارای مدخل و سردری است که در حکم معبری بمحلات پشت
مسجد میدان است ، در این سردر (جنب آب انبار) لوحی تاریخی
که متضمن اشعاری در باب ساختمان مسکن خیری توسط شاه عباس
اول صفوی (۹۹۶ - ۱۰۳۹ هجری) است نصب شده و این
کلمات و آیات و تاریخ سال ۱۰۳۳ در روی آن منقور است .
الله ربی والتوفیق ونستعین بالله .

شکر لله که از عون الله

در زمان شه جمشید حشم

شاه عباس سلیمان فرمان

ملکت آرای عرب شاه عجم

بانی هر بر و بومی که شود

شود آن خیر بنا کشف ارم

صاحب همت عالی تاجا

که بتاجا حسباً گشته علم

بشرح زیر است :

در روی لنگه در سمت چپ در داخل قابی بخط برجسته
چنین حکاکی شده : « حسب الامر اعلی بتاریخ شهر محرم سنه
۱۱۲۳ بسعی کمترین ابن میرزا محمد المتولی باتمام رسید » .

در داخل هشت مسجد ، که در وسط آن سنگابی قرار دارد ،
یک قطعه سنگ مرمر شفاف بشکل مربع مستطیل در داخل جرز
نصب شده است بر روی آن چنین نقر شده است :

« یا الله یا محمد یا علی ۱۱۱۳ » .

در دهلیز سمت راست مسجد که داخل صحن میشوند در

واسامی چهارده معصوم بخط رقاع نقر شده است و بر بالای سنگ
چنین خوانده میشود:

« وفات یافت جناب سعید مغفور خواجه عمادالدین
محمود بن خواجه شبلی شیروانی فی ۸۸۲ » .
در دیواره پائین سنگ این بیت حجاری شده است:

هر که آمد بجهان اهل فنا خواهد بود

آنکه پاینده و باقی است خدا خواهد بود

در زیر این بیت نام حجار چنین کنده شده: عمل استاد

خواجه جان .

در روی سنگ دیگر که از لحاظ سنگتراشی شباهت کلی
با سنگ آرامگاه میرعماد دارد این بیت شعر در بدنه بالای
سنگ کنده شده است:

اینقدر هست که قومی پس و قومی پیش اند

چون نظر باز کنی نوبت ما خواهد بود

در خاتمه این مقاله بار دیگر باستناد مدارک مکشوفه در
اراضی سی ارگ و گورستان پیش از تاریخ آن و آثار دوران
ساسانی و سلجوقیان و مغول و ترکمانان و صفوی و قاجار و بالاخص
آرامگاه شاه عباس اول صفوی (در پشت مشهد، بقعه حبیب بن
موسی ع) در کاشان و باغ تاریخی فین و آثار نظنر و آبیانه
و آفوشتیه و سد صفوی قهرود و آرامگاه بابا افضل در مرق
و مشهد قالی شوران آردیال و مدرسه سلطانی و منزل بروجردی
بدون شک در آینده نزدیک این شهر که زمانی بنام خطه شریفه،
مدینه طیبه، شهر شاه ولایت، دارالمؤمنین کاشان، و بنا بر نوشته
شاردن فرانسوی عروس شهرهای ایران دوران صفوی نامبرده
شده است، بصورت یکی از مراکز مهم مطالعات معماری اسلامی
ایران و محل تحقیقات تاریخی و کاوشهای علمی در خواهد
آمد. ما با انتظار فرارسیدن چنین روزی که یقیناً دیری نخواهد
کشید خواهیم بود.

۹ - متن چهاروقفنامه موقوفات مسجد جامع راشادران سیدحسین
شههانی که از علاقمندان بامور باستان‌شناسی و هنرشناسان بود در کتاب
تاریخ کاشان (ص ۵۰۸ - ۵۲۹) چاپ دوم تهران ۱۳۴۱ کتابفروشی
ابن سینا منتشر ساخته‌اند.

در یکدانه دریای سخا
سرو سر کرده از باب همم
مسکنی ساخت پی خیر و خدا
آن زاخیر کریمان اکرم
که در او هر که دمی مسکن کرد
گشت سلطان حرم از محرم
چون شد آن خیر بنا اتمامش
ظاهر و خلقی از آن شد خرم
جستم از کلک رَسحوی تاریخ
مسکن خیر بنا کرد رقم

۱۰۳۳

در اطراف این جامع معتبر وزمان ساختمان آن بناهای
دیگری ساخته و پرداخته شده بود که امروزه اثری از آن آینه
مانند دارالشفاء، خانقاه، کاروانسرای، حمام و غیره دیده
نمیشود. در این جا سزاوار است همانطور که در کتیبه تاریخی
سردر مسجد نام بانی آن ثبت شده است اشاره‌ای به آرامگاه
این بانی خیر و موقوفاتی که بر این مسجد وقف نموده است^۹
بشود تا همانطور که در متن موقوفات مسجد (مورخ ۲۳ رجب
۸۷۷ هجری قمری) ثبت شده است.

بساخت مسجد جامع عماد دولت دین

بشهر شاه ولایت برای روز جزا

ز ساکنان حرم این ندا رسید بگوش

لقد تقبل منه تقبل حسنا

هماره با یادآوری نام و مقام وی روان او شاد و مسمول
الطاف الهی گردد. از جمله قبور قدیمی که در میدان مقابل مسجد
که بنام گورستان دارالشفاء خوانده میشد وجود داشت، سنگ
قبر آرامگاه امیر عمادالدین محمود شبلی شیروانی بود، چون
در نتیجه عمران و آبادی شهر کاشان گورستان مذکور تبدیل
بمیدان میرعماد گشت بقعه بسیار محقری در جنب میدان بنام
آرامگاه امیر عماد ساخته شد و سنگ قبر بانی مسجد را با سنگ
دیگری بآن بقعه منتقل نمودند، سنگ قبر میرعماد بشکل
مربع مستطیل است که در روی سنگ و اطراف آن آیه الکرسی